

Лістапад

1/19. Усе Святыя. Памінальны дзень ў беларусаў-католікаў. "Па Усіх Святых холад уйме ўсіх" (Паўлюкоўскі, 1934), "Усе Святыя як засваволяць -- дрэвы па рэшты аголяць" (Сахараў, 1937). Варылі кашу ставілі на стол стакан вады, клалі хлеб і столькі лыжак, колькі ў хаце "дзядоў" (памёрлых продкаў).

Дзень Усіх святых (Omnissanti – італьян.) быў уведзены ў 610 г. папай Баніфацыем ІV і прызначаны на 13 мая. У ІХ ст. папа Грыгорый ІV перанёс яго на 1 лістапада. А ў 998 г. (ці ў 1030 г.) было ўведзена яшчэ адно свята -- дзень памяці памёрлых (2 лістапада). Яны зліліся ў адно – «святых і памёрлых» (santi e morti – італьян.) Першы дзень італьянцы праводзяць у царкве, а другі – на могілках, дзе служаць паніхіды. Затым ставяць у царкве свечкі і частуюцца за багатым сталом. Асноўнай рытуальнай стравой засталіся бабы, якія выкарыстоўваліся для гэтых мэт яшчэ ў дахрысціянскіх абрадах (КЗ, 1978. С. 18). У многіх краінах свята перайшло з разраду рэлігійных у грамадскія і дзяржаўныя. Такім, напрыклад, усеагульным яно (Toussaint і Fete des Morts стала ў Францыі. Харвацкія сяляне прымяркоўваюць да каталіцкага свята (Svi sveti, sisveti) свята пастухоў.

З днём памяці Усіх Святых у народаў Еўропы (гл.: Ярмолаў, 1901. С. 522-525) звязана нямала метэаралагічных прыкметаў. Палякі гавораць: «Wszysty Swięci niezdola, wiatry z sniegiem nawioda». На Усіх святых нязгода, або вецер, або снег прыходзяць; Усе святых надвор'е сапсуюць, то другое лістапада яе выправіць, французы – якое надвор'е на Усіх Святых, такое будзе Рство і нават Вялікдзень і інш.

2/20. Задушны дзень. Працяг памінальных дзён у католікаў.

Асабліва ўрачыста адзначаецца Dzień Zaduszy ў палякаў, калі родзічы збіраюцца наведваць могілкі. Раней верылі, што ў Zaduszki душы прыходзяць пагрэцца, таму ў печы дзеля гэтага лажылі крыж-накрыж два паленцы і пакідалі на стале страву.

У Польшчы заўважаюць, што ў Дзень Задушны бывае слякаць, неба плача, людзі плачуць, старцам затое хлеб перападае ад багатых міластыняў на памін душы.

Асяніны (Змітраўка, Змітравы Дзяды, Казанскія Дзяды, Мясніцы) -- памінальны дзень перад Змітрам (пятніца). Гаспадар заклікаў "дзядоў" за стол такімі словамі:

Святых дзяды завём вас,
Хадзіце да нас!

Ёсць тут усё, што Бог даў,
Што я для вас ахвяраваў,
Чым толькі хата багата.
Святыя дзяды! Просім вас,
Хадзіце, ляціце да нас.

А выпраўляючы душы памерлых продкаў гаварыў:

Святыя дзяды
Зляталісь сюды,
Есці -- пад'елі,
Піць -- напіліся,
Чэсць і слава вам!
Цяпер скажыце нам,
Чаго вам трэба?
А лепей:
Ляціце ў неба!

(Дзмітрыеў, 1869)

Пра гэтыя дні таксама казалі: "Жылі дзяды -- не бачылі бяды, а ўнукі набраліся мукі" (Дзісенскі павет; Крачкоўскі, 1874), "Святыя Дзяды да замарозілі" (Смалявіцкі р.; з валачобнай песні), "Ад Змітраўкі да Юр'я ваўкі ядуць усё, што толькі трапіцца, і нападаюць на ўсякую жывёлу без разбору" (Нікіфароўскі, 1897).

Змітрава (Памінальная, Радзіцельская, Тоўстая) субота - працяг Асянін. У Смаленскай губерні хадзілі на могілкі. Заўважалі: калі выпадзе снег, то будзе ён і на Вялікдзень. Тоўстай Змітраўскую суботу празвалі таму, "бо ў гэты дзень пякуць шмат бліноў і гатуюць шмат страў, каб памянуць памерлых сваякоў" (Дабравольскі, 1914).

Вось як успамінае праводзіны Дзядоў у дзяцінстве вядомы беларускі мастацтвазнавец М.Кацар: "Напярэдні маці Фядосся рыхтавала кашу-куццю з ячменных круп, груцу -- крупяны суп з бульбай і мясам, яечню з каўбасою ці смажаным салам. Перад пачаткам урачыстай вячэры дзед Маркіян (а пазней -- бацька) станавіўся перад абразамі, чэрпаў лыжку куцці, клаў яе ў міску і ставіў на покуці пад абразамі. Затым укланчаў перад сталом, хрысціўся і, гледзячы на абразы, звяртаўся да продкаў: "Дзяды, дзяды. Благаславі вас госпад Бог. Дзяды, дзяды, хадзіце куццю есці. Дзяды, дзяды не забывайце нас. Дайце нам урод жыта на ніве, спор на таку, сыць на стале". Затым бацька садзіўся за стол, -- услед усе сямейнікі і паважна браліся за вячэру. Успаміналі нядаўна памерлых сваякоў, а асаблівай пашанай згадвалі тых, хто меў вялікі аўтарытэт." (Кацар, 1996).

Даследчыку-мастацтвазнаўцу належыць расшыфроўка ўзораў рытуальных ручнікоў, поцілак. У старадаўніх арнаментых родны дзед мае самы распаўсюджаны сімвал-крыж з чатырох квадратаў; агульны продак (дзед, прадзед, шчур, прашчур) -- два перакрываваныя прамавугольнікі ці чатыры лініі; продак-волат, што абараняў ад нячыстай сілы, -- ромб з П-падобнымі адросткамі і рознымі дадатковымі дэталямі. Часта сімвалы Дзядоў па зразумелых прычынах суправаджаліся сімваламі Маці-Зямлі ці Ураджаю (с. 181-186).

Старадаўнія язычніцкія традыцыі ўшанавання душаў продкаў зліліся з хрысціянскімі днямі памінавання памёрлых ("усопшых"), якія адзначаюцца ў праваслаўных сем разоў у годзе. Першая паніхіда праваслаўнай Змітраўскай бацькоўскай ("родительской") суботы была праведзена ў Троіцкім манастыры прыпадобным Сергіем Раданежскім у прысутнасці князя Дзмітрыя Данскога 2 лістапада 1380 г. па войнах, што загінулі на Кулікоўскім полі.

«Асеннія або Змітраўскія дні памінавання» вядомы праваслаўным Сербіі, Чарнагорыі і Македоніі (ісене митровске задушнице – сербы і чарнагорцы; Митровденске задушнице, Митровски мртвен – македонцы) Дня памёрлых пяклі спецыяльныя невялікія пірагі (КЗ, 1978. С. 219). Румыны-католікі называлі дзень Асеннімі Дзядамі (Mosii de Toamna) або Змітраўскімі Дзядамі (Mosii de Samedru) і раздавалі вараную пшаніцу з маслам або тлушчам, малако або брынзу і абаранкі са свечкамі.

4/22. Казанская. "Хто на Казанскую жаніхаецца, той не пакаецца (Паўлюкоўскі, 1934). У праваслаўным царкоўным календары -- святкаванне Казанскага абраза Божай Маці (у памяць выратавання Масквы і Расіі ў 1612 годзе).

Гэта быў "смутны час" для Расіі, калі Польскае каралеўства ў саюзе з Вялікім Княствам Літоўскім пастаўляла на царскі прастол "лжэдзмітрыяў" і нават завалодала сталіцай. Апалчэнцам Дзмітрыя Пажарскага быў прысланы з Казані чудатворны абраз Прасвятой Багародзіцы, які, па прадбачанню святога Арсенія, павінен заступіцца за рускае войска, што вызваліць Маскву.

Беларускі народны каляндар, як і рускі, нічога не згадвае пра гісторыю. За прысвяткамі замацаваліся цікавыя народныя назіранні. Да Казанскай -- не зіма, а пасля -- не восень; зранку дождж, з вечара -- снег. На Казанскую дождж пойдзе -- зіму прывядзе. Выязджай на Казанскую на калёсах, але палазы з сабой прыхапі (Ляснічы, 1990);

"Што Казанская пакажа, тое й зіма скажа" (БСК, 1939); "На Казанскую пойдзе дождж"; "Да Казанскай падымаюць лён". (Анічэнка, 1992).

У замежнай Еўропе не адзначаецца.

8/26. Зміцер (Змітрок, Дзмітры) -- "хітры" дзень, канец надзеі выйсці замуж у гэтым годзе. Адлюстраваны ў прымаўках: "Да Дзмітра - дзеўка хітра, а па Дзмітры - мужчыны хітры" (Гілевіч, 1983), "Зміцер зямлю выцер, на груды пабіў, каб ніхто не хадзіў", "Да Змітра пасуць, а па Змітру пільнуюць" (Паўлюкоўскі, 1934), "Святы Зміцер стагі злічаець" (Слупскі, 1892), а таксама ў народных песнях:

Святы Зміцер - ён на ўсіх хіцер:
Салады салодзіць, піва робіць,
Сыноў жэніць, дачок выдаець...

(Дзісенскі павет)

Святы Змітра -
Ён багаты:
Сыноў жэніць,
Дачок аддаець,
Па сто рублей
Пасаг даець,
А сынам па канёчку...

(Міёрскі раён)

На Змітра не пралі, не ткалі і ў полі не працавалі. У Гомельскім раёне гавораць: "Проціў Дзмітрыя ў вечарам не прадуць, не матаюць - Дзмітры хітры. А назаўтра вышываюць" (Талстая, 1986). Змітраў дзень параўноўваюць у прыродных прыкметах з Вялікаднем і іншымі святамі. "Змітрок па снегу – і Вялікдзень па снегу, Змітрок па голу -- і Вялікдзень таксама" (Ляснічы, 1990). "Калі Змітра не снеше, то і Каляды на снеше - вясна позняя» (БСК, 1939).

А праваслаўны каляндар адзначае памяць вялікапакутніка Дзмітрыя Салунскага, што быў пакараны каля 306 года імператарам-язычнікам Максіміліянам, а таксама Дзмітрыя Басарбоўскага (1685) і інш.

Католікі Венгрыі адзначалі дзень святога Дзёмёцэра (26 кастрычніка) як свята пастухоў, якое таксама прымяркоўвалі да дня Міхаіла (29 верасня), Марціна (11 лістапада), Вендзеля (20 кастрычніка). На асеннія свята яны праводзілі «кірмашы нявестаў», на якія бацькі прыводзілі дочак разам з прыданым. Купцы гандлявалі, а па

абодвух баках вуліцы, дзе гулялі нявесты, стаялі хлопцы са сваімі хроснымі бацькамі (КЗ, 1978. С. 172).

Асабліва папулярнае свята пастухоў, што праводзілася на Мітра, у авечкаводаў горных раёнаў Маравіі і Славакіі.

Важнае месца ў календары сербаў, чарнагорцаў, македонцаў і мусульман паўднёваславянскага паходжання займаў Змітраў дзень (Митров дан), які падзяляў год на дзве палавіны. Выплачваліся даўгі, разлічваліся за працу, заключалі дамовы, наймалі пастухоў і чабаноў. Існавалі прыкметы і павер'і (с. 219).

У паўднёва-усходняй Балгарыі ў час малацьбы праводзілі своеасаблівае забаўнае прадстаўленне народнага тэатра «Джамал» або «Каміла» (вярблюд). Дзмітраў дзень па значэнню роўны з Юр'евым і раздзяляў зімовую палову года ад летняй. Для свята закалвалі барана або быка.

У Румыніі гаварылі, што калі Георгій каапоцці зямлю азеляніць, то Зміцер (Samedru) імкнецца зрабіць яе чорнай, знішчыць зелень. Сам свята ўяўляўся чабаном і жыў высока ў гарах, не паказваючыся людзям. Народ весяліўся як на вялікае свята, палілі кастры (с. 254). Албанцы традыцыйна называюць дзень Змітра святам зімы (Festa e dimnit), якое ў мінулым адзначалі не толькі хрысціяне, але і мусульмане.

У Грэцыі дзень Зміцера (2 кастрычніка) – вялікае свята і афіцыйны не працоўны дзень, на які раскрываюць бочкі з новым віном.

9/27. Тодар (Тадор). Прысвятак напамінаў, што ўраджай сабраны і ўпарадкаваны. "На Тадора поўна камора" (Сахараў, 1937).

Падобныя прыкметы ў палякаў: «Na swietego Teodora zapelnione dumno i komoga» (Ярмолаў, 1901. С. 530).

Дзяды. Дарэвалюцыйныя этнографы адзначалі, што ў Ашмянскім павеце першыя Дзяды ў чацвер, другія -- у суботу, трэція -- у нядзелю, чацвёртыя -- у суботу перад Загавінамі (Берман, 1874; Паўлюкоўскі, 1934); у Гомельскім павеце спраўлялі Змітраўкі, Дзяды 26 кастрычніка, а Бабы - 27-га (Радчанка, 1888).

10/28. Параскі (Параскева Пяценка, Параскеўя Пятніца, Параскімка, Параскіммя, Параскоўя, Параскі Асеннія) - дзень забароны прадзення і ткання; заступніца жанчын і сям'і, апякунка жаночага рукадзелля. Існавалі павер'і: хто будзе прасці, то з-пад печкі вылезе Пятніца і пакарае (Дабравольскі, 1914); яна ў выглядзе старой бабы ходзіць па вёсках і строга глядзіць, каб ніхто не праў кудзелю ў пятніцу (Радчанка, 1888). Царква да гэтага дня прыстасавала святканне

святой Параскевы Пятніцы -- велікапакутніцы, якая жыла ў III ст. у Іконіі. На Драгічыншчыне дзяўчаты яшчэ не гублялі надзеі на замужжа, таму гаварылі: "Пяцёнка, мая мацёнка, памажы хоч ты, каб мне замуж пайты" (Талстая, 1986).

Вось як раней тлумачылі святары прычыну, чаму ў пятніцу не аруць і не прадуюць: "калі татары прымушалі і рускіх князёў кланяцца свайму Богу, то маглі яны загадаць, каб народ шанаваў і святкаваў іх пятніцу. Загаду гэтага народ, вядома, не слухаў і, толькі ўбачыўшы ў пятніцу татарына, кідаў сваю работу. А паколькі грувасткую саху з канём і грэбень са стойнам цяжка было адразу схаваць, то і вырашылі па пятніцах не араць і не прасці. Калі ж народ дазнаўся, што ў святцах ёсць святая Параскева, якую звалі Пятніцай, тады ён пятніцы і святую Параскеву аб'яднаў у адно паняцце, а жаночае ўяўленне зрабіла яе апякункаю прадзіва. Яны і цяпер расказваюць, што "ў якомся манастырэ ікона святой Пяцёнкі бывае ўся ў пылу, як бабы мычуць мычкі і прадуюць па пятніцам". (Літвіны-беларусы Чарнігаўскай губ.; Косіч, 1901).

Папулярнасць Параскевы Пятніцкай праяўляецца не толькі ў шматлікіх легендах, але і ў народным мастацтве (іканапісе, вышыўцы, ткацтве). Адчуваецца, што за яе вобразам стаіць больш ранейшы язычніцкі культ. Акадэмік Б.Рыбакоў лічыць, што Макаш з'яўляецца "маці ўраджаю", "багіняй жыццёвага дабрабыту і дастатку". "На працягу сярэдневякоўя адбывалася адцясненне Макашы хрысціянскай Багародзіцай і замена ёю старажытнай язычніцкай багіні. Культ Макашы ператварыўся у культ хрысціянскай Параскевы Пятніцы" (Рыбакоў, 1988. С. 437).

Існуе нямала абразоў, выкананых мясцовымі майстрамі, у тым ліку вышывальшчыцамі. Адзін з такіх твораў быў выраблены рознакаляровымі ніткамі М.Паскрэбкай (1868 г.н.), што захавалася ў царкве на вайсковых могілках у Мінску. Ручнікі з вобразам жаночай заступніцы вышывалі дзяўчаты, жанчыны і бабулі з мэтай абароны сям'і, хаты, маладосці і старасці жаночай. Посцілкі і ручнікі, фартухі і сарочкі служылі абярэгамі, вышываліся на абразях, ахвярных крыжах. Вось як распавядае аб сваёй вышыўцы Г.Ульяновіч (1902 г.н.) з Ваўкавыскага раёна: "Перад самым вяселлем я захварэла. Спужалася, як буду хворай вянчацца? Бабка Аксіння параіла звярнуцца з просьбаю да Параскевы-Пятніцы. Я і вышыла гэты ручнік. Верхні радок вянцоў -- гэта блаславенне Параскевы-Пятніцы, другі радок -- царкоўныя вянцы, блаславенне святара. А каб была моцная сям'я, трэба яшчэ

блаславенне маці і бацькі. Таму ў ніжнім радзе і вышыта іх блаславенне -- каравай ці бохан хлеба" (Кацар, 1996).

Расшыфроўваючы розныя арнаменты, мастацтвазнавец М.Кацар прыйшоў да вываду, што сімвалам Параскевы Пятніцкай з'яўляецца стылізаваны вобраз жанчыны з вянчальнаю каронай над галавою, а таксама вельмі ўмоўны сімвал " у выглядзе зоркі, аблямаванай гірляндай з кветак, у цэнтры -- крыжык. Звычайна ён дапаўняецца сімваламі сям'і, хлеба, пажаданнямі багацця і шчасця" (с. 53).

Характэрна, што маскоўскі даследчык Б.Рыбакоў, таксама расшыфроўваючы рускія вышыўкі, падобны жаночы вобраз называе "Маці Ураджаю". "Макаш указвае на зямлю, якая ўжо вырастала расліны, тады як у вышыўках, звязаных з вясеннімі абрадамі, Макаш ускідае рукі да неба, як вярхоўнага боства з заклікам аб сонцы і дажджы для толькі што пасеянага зерня" (Рыбакоў, 1988. С. 126).

Усходнія славяне ставілі на калодзежах драўляныя скульптуры Пятніцы. Праводзілі абрад «макрыда» – ахвяравалі ў калодзежы кудзель, тканіну, воўну, выпрадзеныя ніткі (ток – гь – ад гэтай асновы ўтворана імя Макашы, што аб'ядноўвае паняцці кудзелі і вады).

Усходнеславянская Пятніца мае падобнасць з паўднёvasлавянскай Петкай, таджыкскай Бібі-Сешанбі (пані аўтарак) і інш.

11/29. Настуся (Настасей, Анастасій). Даглядалі і стрыглі авечак. Іх нябачнага апекуна прасілі: "Святы Настасей-прэкрасны, саблюдзі авец нашых" (Дабравольскі, 1914), або бытаваў выраз: "Настуся пачынае стрыгчы авечак" (Паўлюкоўскі, 1934).

У народнай інтэрпрэтацыі святы ці святая можа мець іншы пол. Назву гэтаму прысвятку народнага календара дала імя прападобнапакутніцы Анастасіі, якая загінула ў Рыме недзе ў 249-251 гадах за веру Хрыста.

Фіны таксама на Анастасія адзначаюць свята авечак.

Марцін. "У католікаў і лютэранаў Марцін лічыўся прысвяткам млынароў", -- зафіксавана фалькларыстамі (Васілевіч, 1998). Акрамя таго маюцца яшчэ прыкметы аб надвор'і: "З Мацінавага дня пачынаецца зіма" (Паўлюкоўскі, 1934; БК, 1957), "Калі на Марціна будзе вада (дождж ці разводдзе), то на Каляды будзе лёд" (Берман, 1870), або "Калі на Марціна (у лістападзе) дождж, то будзе мокрае лета" (Шэйн, 1902). Наступная згадка звязвае прысвятак са старадаўнім татэмам нашых продкаў: "На Марціна мядзведзь кладзецца ў бярогу і

пачынае смактаць лапу. На Стрэчанне пераварочваецца і смоча другую лапу. На Дабравешчанне выходзіць з бярогі" (Слупскі, 1892).

Падобныя падані існуюць і ў іншых народаў, але не абавязкова звязаны з Марцінам. Напрыклад, з Андрэем і іншымі днямі, звязанымі з сонцастаяннем.

Дзень Марціна ў Італіі -- канец вясны і пачатак зімы. Моладзь ходзіць з хату ў хату, частуецца, дэгустуе маладое віно. Французы гавораць: «Калі зіма ідзе сваім шляхам, яна пачынаецца на дзень святога Марціна» (КЗ, 1973. С. 33). У народаў Пірэнейскага паўвострава Марцін – апякун вінаграднага збору, пералётных птушак. У народаў Бельгіі і Нідэрландаў дзень Марціна і Мікалая (6 снежня) больш папулярнае свята, чым Раство і Новы год. Гэта тлумачыцца тым, што на хрысціянскія святы былі перанесены даўнія язычніцкія традыцыі бога Водана. У Бельгіі і ў Нідэрландах святы Марцін (епіскап Турскі, апякун Галіі з IV ст.) вельмі папулярны. Яго імяносяць самыя даўнія святыні, вёскі, плаціны, масты. Факельныя шэсці, кастры, забавы, песні – складнікі вялікага свята. Асаблівае свята для дзяцей. Для іх існуе звычай «дзень тузання карзін» (Schuddekorfsdag), з якіх высыпаюцца салодкія пачастункі. Галоўная рытуальная страва – падсмажаны гусь. Народная прыкмета сцвярджае, што ў дзень Марціна бядняк рэжа сваю свінню. У Бельгіі ходзіць да дзяцей Марцін са слугой, разносіць падарункі ў мяшку, а для непаслухмяных – розгі (с. 69-71).

Французы лічаць дзень святога Мартэна апошнім асеннім святам, да якога заканчвалі малацьбу, наймалі работнікаў, разлічваліся з гаспадарамі, а таксама абаронцам п'яніц і падманутых мужоў. На свята спрабавалі новае і старае віно (КЗ, 1978. С. 36).

У скандынаваў, германцаў і інш. дзень Марціна – пачатак зімы. Праваслаўныя сербы гавораць: «Святы Мрта – снег за врата» (24 ліст.) (с. 235).

Па царкоўнаму календару дзень пахавання (у 400 г.) Мартына, епіскапа Турскага, які быў кананізаваны святым у V ст. У Германію яго культ прыйшоў з Францыі ў VIII-XI ст. і з цягам часу ў пратэстанскіх раёнах аб святым забыліся і святкаванне перамясцілася на 10 чэрвеня, дзень нараджэння Марціна Лютэра. Нямецкія этнографы (КЗ, 1978. С. 139) адзначаюць перавагу свецкіх, дахрысціянскіх элементаў свята над царкоўнымі. Важнае значэнне ў абрадах надаецца кастрам, якія затым былі заменены шэсцямі дзяцей з «факеламі». Асноўная рытуальная

страва – гусь. Марцін лічыцца апекуном жаўнераў, сукнаробаў, альпійскіх пастухоў, свойскіх птушак і жывёл.

Народы Швейцарыі на Марціна звычайна праводзілі агульнавясковае свята шэсця пастухоў са статкам.

Даследчыкі знаходзяць у традыцыях храмавых святаў чэхаў і славакаў Асвячэнняў (Posviceni), па-даўняму Годаў (Hody), рэшткі язычніцкага аграрнага культу, на якія смажылі гусей і качак, рыхтавалі печыва і пітво. Згодна ўказу 1767 г. аўстрыйскага імператара пастанаўлялася адзначаць храмавыя свята ў адзін час на Гаўла або Марціна (с. 193).

У лужычан гэта свята дзяцей, якія ходзяць па хатах збіраючы падарункі, што пакінуў ім Мрцін (с. 199).

Звычайнасць народаў Брытанскіх астравоў на дзень Марціна, звязана з загатоўкай мяса быка, падказвае даследчыкам аб наяўнасці слядоў язычніцкага ахвяравання багам (с. 84-85).

У скандынаўскіх народаў нярэдка ў дні Марціна злучаюцца свята – ураджаю і жывёлагадоўлі. Існуе легенда, што нібы свята Марцін схаваліся ў амбары, а гусь яго выдаў, таму неабходна скруціць гусю шыю і з'есці (КЗ, 1973. С. 103).

Дзень Марціна ў Фінляндыі, Эстоніі і Інгерманландыі адзначаецца 10 лістапада. На гэты дзень прыходзіцца смерць папы Марціна (655) і дзень нараджэння Марціна Лютэра (1483), але звычай тут звязаны з Марцінам-епіскапам, які ўсталёўваў хрысціянства сярод галаў у IV ст., заснаваў на Захадзе першы манастыр і нібы аддаў палову свайго плашча жабраку. Таму ў гэты дзень хадзілі маскарадныя працэсіі старцаў, якія спявалі песні і збіралі падаянне (с. 125).

У развітых звычаях, легендах, казках альпійскіх пастухоў Аўстрыі, якія лічаць святога сваім апекуном, даследчыкі знаходзяць многія рэшткі язычніцтва і бачаць у Марціне замяняльніка нейкага боства. Аб гэтым таксама сведчаць маскарадныя пераапрапанні, звычайі «Спусціць воўка (Wolfablassen), «Паездка касмандля» (Kasmandlfahrt) і інш. (с. 163).

У італьянцаў, як і ў беларусаў ёсць згадка ў прымаўках аб млынах. Яны гаварылі, што да Усіх Святых зерне для палёў, пасля Марціна на млын нясі (Ярмолаў, 1901. С. 525). У Мінскай губерні некалі гаварылі: «Марцінаў гусь на вадзе – Божа Нараджэнне на лядзе». Даслоўнае знаходзілі ў палякаў: «Marsinowa des po wodzie – Boze Narodzenie po Lodzie». Трохі падобныя прымаўкі на гэты конт маюцца і ў рускіх: «Если на Мартынов день гусь выйдет на лёд, то

будет ешё плавать на воде» (с. 532). Таксама ў Германіі і Францыі рытуальнай стравой у гэты дзень была гусь.

12/30. Артошка -- дзень пачатку прадзення. "Святэй Артошка, напразді пачатак з лукошка, а клубок з карабок, а мальчык з пальчык, напразді пачатык з пальчык" (Дабравольскі, 1894). Так па-народнаму проста -- Артошка -- назвалі аднаго з 70-ці апосталаў Арцёма (I ст.).

14/1. Кузьма-Дзям'ян (Кузьма-Земян, Касьма-Даміян, Кузьмінкі) -- апякун земляробства і вяселля.

Існуюць паданні пра кавалёў Кузьму і Дзям'яна, якія змагаліся са змеем. У старой прыказцы зазначаецца: "Кузьма да Даміян -- два ліцвіны, прынеслі гаршочак бацвінні" (Насовіч, 1870). У Лельчыцкім раёне згадваюць пра асенні набор у войска: "На Кузьму-Дзям'яна прынялі першага салдата на службу". З валачобных песнях паўстае як апякун асенніх земляробчых работ:

Кузьма з Дзям'янам на помач просяць.
Малыя святкі, бярыце цапкі,
Будзем малаціць, у Бога прасіць,
Каб гэта дабро уродна было,
У засеку спор, у прудзе прымол,
У цісовай дзяжы падходзіста,
У кафлянай печы бухоніста,
На сталае сыццю хрысціянаскаю...
(Лепельскі навет; валачобныя п.).

Святы Пакроў у гумно звозіць,
Кузьма з Дзям'янам на васець садзіць,
На васець садзіць да Бога просіць:
-- Дай, Божа, ды слаўнаму мужу
На васець пасадзіці, на таку намалаціці,
А ў свірні ўсё насыпіста,
А ў млыне ўсё намеліста,
А ў дзяжы ўсё падходзіста,
А ў пячы ўсё падрасціста...
(Барысаўскі навет; Шэйн, 1887)

У некаторых раёнах на Кузьмінкі святкавалі першую сустрэчу зімы, што адлюстравана ў прыкметах: не закаваць зіме раку да Кузьмы; калі Кузьма закуе, дык Міхайла раскуе; на Кузьму лісты на дрэвах трымаюцца -- недарод наперадзе чакае (Ляснічы, 1990).

Як паказваюць і іншыя фальклорныя матэрыялы, кавалі – з'яўляюцца сімвалам шлюбу і сям'і, таму нездарма "Дзень Кузьмы-Дзям'яна асабліва шанавалі незамужнія дзяўчаты, бо гэтыя святы спрыялі вяселлям" (Васілевіч, 1998). Аб апякунстве хрысціянскага шлюбу распавядаюць і царкоўныя жыццяпісанні святых братоў Касьмы і Даміяна Асійскіх (III ст.), якія нават пасля смерці сваёй дапамагалі жанчыне, якую хацеў абняславіць зладзей (Усаў, 1997).

Акадэмік Б.Рыбакоў нездарма выказвае меркаванне, што дахрысціянскім іменем чараўніка-каваля мог быць Сварог або Сварожыч – агонь (Рыбакоў, 1988. С. 297).

У рускіх існаваў звычай «пахавання Кузьмы-Дзям'яна», якога ўвасабляла наладжанае пудзіла. Там ён лічыўся не толькі святам рамеснікаў, дзівочым, а і «курячымі именинамі». «На Козьму-Дем'яна курячы именины – неси попу цыплёнка» (Ярмолаў, 1901. С. 526).

Піліпаўскія запускі (па 27 снежня) -- апошнія дні перад Піліпаўкай. У Калінкавіцкім раёне гавораць; "У Запускі не прэдуць, на Крэшчэнне, Міхайла, Кузьму-Зем'яна. Рукі позаверняе, або рот набок скрывіць..." (Талстая, 1986).

Міхайлаўскія (Міхальскія, Міхайліны, Асеннія) Дзяды -- пятніца перад Міхайлам. У Столінскім раёне сцвярджаюць, што хату беляць два разы ў год: вясною і перад Міхайлам, Асеннімі Дзядамі.

Бабы (Міхайлаўскія Бабы). Працяг памінальных дзён у суботу перад Міхайлам.

Балгары напярэдадні Міхаіла праводзілі Архангелаву задужніцу – адзін з важнейшых дзён памінання продкаў.

21/8. Міхайлаў дзень (Міхаіл, Міхайла Архайла, Міхаіл Страхадзёр, Міхайла Рахайла) – апошняе свята года; абаронца ад грому. «Міхайло – усім святком запіхайло, посьлі Міхайла ўжэ нема сяткоў до Рожэства», -- гавораць на Століншчыне. У Калінкавіцкім раёне кажуць: «Міхайла мы празднуем, каб гром не біў нас. Не рубаем ні тапаром, ні нажом, ні красён не тком, штоб не абідзіўся Міхайла» (Талстая, 1986). На Старадарожчыне заўважаюць: «Не трэба рабіць у гэты дзень, бо Міхайла злы – крышы рве», а ў Слуцкім раёне – «Міхайла Страхадзёр – у гэты дзень чакалі шалёнага ветру, які можа пазрываць стрэхі» (Васілевіч, 1998). Лічылася, што на Міхайла Архайла мядзведзі ідуць у спячку (Свіслацкі раён). Раней пастухі выганялі кароў толькі да Міхайла, пасля – самі гаспадары. У Шумілінскім раёне на Міхайла Рахайла наглядаюць за надвор'ем і

прыкмячаюць: калі на сцёках лёд, то будзе ў пчалавода мёд; на Валожыншчыне – «Калі на Міхайлаў дзень сціснець, то ў Міколаў дзень адпусціць» (Берман, 1870). «Святы Міхайла з халодным ветрам», -- спяваецца ў валачобнай песні.

Унукі ў гэты дзень наведвалі сваіх бабуль. У народзе бытуе: да Міхайла трэба выткаць адны кросны, другія – у Піліпаўку, трэція – у Мясед, а чацвёртыя – у пост. Са святам звязана і пацяпленне, так званыя міхайлавы адлігі. «З Міхайлы зіма не стаіць, зямля не мерзне», «На Міхайлу раздарожжа – да зімовага Міхайлы шляху не будзе», «Міхайла ў інею прыйдзе – снежная зіма наступае, а калі туманам Мікола спавіты – быць адлізе» (Ляснічы, 1990). Як і 19 верасня, так і ў гэты дзень Міхайла асацыіруецца з цудамі прыроднай стыхіі – громам і вятрам. Народны вобраз мае сувязь з днём хрысціянскай памяці Сабора Архістраціга Міхайла і іншых нябесных сіл. Архістраціг Міхаіл (IV ст.) за свае подзвігі і цуды пастаўлены Госпадам Богам галоўным над усімі ангельскімі чынамі (Серафімамі, Херувімамі, Прастоламі, Гасподствамі, Сіламі, Уладарамі, Начаіламі, Архангеламі, Ангеламі). На абразках ён малюецца з зялёнай фінікавай галінкай у левай руцэ, а ў правай – з кап'ём ці мячом і белай харугвіей.

22/9. Матрона. З прысвяткам звязаны прыказкі і прыкметы пра набліжэнні зімы. «З Матроны становіцца зіма» (БСК, 1937), «Калі на Матрону іней на дрэвах увесь дзень – блізка маразы, з'явіўся туман – блізка адліга» (Санько, 1990).

Прападобная Матрона хоць і не займае першы радок пакутнікаў гэтага дня ў хрысціянскім календары, але таксама жыла ў далёкай мінуўшчыне: збегшы ад жорсткага мужа, вяла бескарыслівы і аскетычны лад жыцця ў мужчынскім (як еўнух) і жаночым манастырах.

22/11. Хвёдар Студзянец. Хрысціянскі Фёдар Студзіт у сувязі з адпаведным надвор'ем і сугучным прозвішчам у народзе празваны Студзянцом. «Хвёдаравы вятры галоднымі ваўкамі скуголяць» (Ляснічы, 1990).

Прападобны Фёдар Студзіт здзейсніў свае подзвігі, найбольш звязаныя з «іконаборчай ерассю» у IX ст., хаця царкоўны каляндар утрымлівае ў гэты дзень імёны пакутнікаў і больш ранейшага перыяду – II і III ст. Праваслаўных усходніх славян мусіць прыцягнуў прападобны сваім адметным прозвішчам, з якім і звязаны народныя прыкметы.

25/12. *Кацярыны* – прысвятак, які арыентуе ў надыходзе снягоў і кароткіх зімовых дзён. «Прыйшла Кацярына – прыйдзе і пярына» (Сахаў, 1937). «Кацярына забрала лета» (Берман, 1874). У некаторых мясцінах лічылася: «Калі ў гэты дзень будзе дождж або снег, то аж да Грамніц зацягнуцца адлігі» (БСК, 1937).

У Італіі дзень Кацярыны разглядаецца як пачатак раждзественскага перыяду. Французы лічылі Кацярыну цнатлівай, таму яна апякунка дзяўчынак, а таксама – маладых майстрых і краўцоў. У народаў Пірынейскага паўвострава святая – апякунка аліўкавага дрэва, з якога робяць масла.

Балгары на Кацярыну ці яшчэ на які-небудзь прысвятак прымяркоўвалі старадаўняе свята Мышыны дзень (Мишин ден, Мишини празници), у якое праводзілі работы па зберажэнню ўраджаю.

Кацярынін дзень (Kaisan päivä) у фінаў лютэранскага веравызнання меў не царкоўны змест. Святая лічылася апякункаю авечак, як у праваслаўных Анастасей. Рытуальнай стравой была бараніна (КЗ, 1973. С. 125-126).

Апякункай шлюбу Кацярына стала ў аўстрыйцаў. Для каханых дзяўчаты пякуць асаблівае пячэнне (Kathreinkrapflan). Як і ў немцаў, святая лічыцца абаронцай усіх, хто мае адносіны да кола (мельнікі, прадзільшчыкі і г.д.). Даследчыкі мяркуюць аб больш раннім паходжанні звычайу, як аб рэштках салярнага культы (с. 164).

Народы Югаславіі звязвалі Кацю з клопатам аб жывёле і жаніцьбе, гаварылі: «sv. Kata – sneg za vrata» (с. 236).

Немцы і аўстрыйцы гавораць, калі Каця «wascht» (мочыць), то Андрэас «trocknet» (сушыць). Існуе нямала іншых прыкмет і звычайу, асабліва на забароны некаторых відаў дзейнасці (с. 139, 164). (Гл. таксама 7 снежня).

Іван Міласцівы. На Палессі стараліся з кім-небудзь хоць чымсьці падзяліцца, нешта пазычыць, падарваць «ва ўгоду святому» (Косіч, 1901). Калі на Івана Міласцівага ішоў дождж, або снег, то меркавалі, што аж да Грамніц трэба чакаць адлігі (БСК, 1939). З шэрагу імён, якім царква ў гэты дзень аддае сваю памяць, народу найбольш прыйшоўся свяціцель Іаан Міласцівы, патрыярх Александрыйскі (616-620 гг.), з прозвішчам якога звязаны асноўны народны звычай гэтага дня.

Піліпаўскія (Раздзвяныя) Дзяды – памінальны дзень перад Піліпаўкай у пятніцу і суботу (Заходняе Палессе). На Глушчыне вядома прыказка: «Піліпаўскі дзед кажа: хоць трашчу, але не пушчу».

27/14. Юстыніян. Прызнаны апекуном плоднасці і дзяцінства. Відаць таму, што царкоўны прававерны Юстыніян (565 г.) паказаны на абразе з дзіцём на руках. «Бяздзетныя сяляне ці такія, у каго часта паміраюць дзеці, абавязкова маюць абраз св. Юстыніяна ў сваёй хаце», -- сведчыць фалькларыст (Раманаў, 1912).

Піліпаўскія (Піліпавы, Калядныя) запусы (заговіны) – дзень перад Піліпаўкай. Клікалі ў госці бабу, «што пупы вяжа». Жанчыны заканчвалі апрацоўку льну, канпель, рыхтаваліся да піліпаўскіх вячорак. У Вілейскім павеце гаварылі: «Пуста места запусы, пусці, Божа, куцейку» (Шэйн, 1893). З запустамі звязана нямала народных прыкметаў: «Калі непагадзь суправаджае Калядныя запусы, то можна разлічваць на ўраджайнае лета» (Нікіфароўскі, 1897); «Калі да Піліпавых запустаў мянтуз (мянок) кладзе ікру – зіма скончыцца раней; калі не растуе пазней, перад днём восеньскага Юр'я, зіма будзе даўжэйшая (Ярмолаў, 1901. С. 532). Перад Піліпавым пастом сяляне звычайна рэжуць гусей і колюць кабаню. Гэта дае нагоду варажыць пра зіму. Калі грудная костка ў гусі больш чырвоная, чым белая, то зіма чакаецца больш цяжкая; у адваротным выпадку – больш цяжкая. Калі ў вантробах у разабранага кабана, так званая, «каса» (селязёнка) будзе ў верхнім канцы танчэйшая, а ў ніжнім таўсцейшая, то пачатак зімы будзе нядрэнны, а канец – цяжкі; у іншым выпадку – наадварот» (Берман, 1870).

Піліп (Піліпей). Пярэдадзень Піліпаўкі. Апошні дзень падрыхтоўкі ткацкага начыння. Пачынаюцца халады, усе апрацаваныя цяпелі, таму на Тураўшчыне вядома прымаўка: «Ёк залезе Піліп, то і Петро не вужэне» (Тураўскі сл., 1982). У Лельчыцкім раёне, як і ў некаторых іншых, кажуць: «Піліп дзяцей адзявае». Перад Піліпаўкай заканчваліся вяселлі, таму спявалі:

Была восень, цяпер зіма,

Былі хлопцы, цяпер няма...

(Бярозаўскі раён)

Святы апостал Філіп (I ст.) – сучаснік Ісуса Хрыста, яго прыхільнік і прапаведнік слова Богага.

Святам замужніх жанчын у Румыніі лічыліся Філіпаўкі (Filipii). З 14 па 16 лістапада адзначалі трох Філіпаў, хатніх апекуноў сям'і.

28/15. Піліпаўка (Калядны, Піліпаўскі пост). Шасцітыднёвы перадкалядны пост (да 7 студзеня). Гаварылі: «У Піліпаўку дзень да палудня» (Федароўскі, 1935). Не елі скароннага. Не рабілі вяселляў. Дзяўчаты хадзілі на вячоркі, пачыналі ткаць «другія» кросны. «Што ў

Піліпаўку спрадзеш, то ў Вялікі пост сатчэш» (Слупскі, 1892). У адной з піліпаўскіх песняў распяваецца:

Пойдзем, дзевачкі, у начлежачкі.
Возьмем, дзевачкі, паўтары мычачкі,
Напрадзем, дзевачкі, паўтары цэвачкі,
Аснуём, дзевачкі, паўтары губачкі.
Пойдзем, дзевачкі, на сяло бёрда шукаць.
Усё сяло абышлі, бёдра не знайшлі.
Будзем, дзевачкі, ў прасла кросны снаваць,
Будзем, дзевачкі, у тын кросны ткаць.
(Мсціслаўскі раён)

У нас заўважалі: калі на Піліпаўку надвор'е хмарнае або снежнае, то травень будзе мокры (БСК, 1937). У Столінскім раёне сцвярджаюць: «Як у Піліпаўку навісь на дрэве, то будзе ўраджай на хлеб».

Гэтая зімовая пара пераклікаецца з адпаведнай вясновай: «Спорны піліпаўскі клубок, а пятроўскі стажок» (Гілевч, 1983), «Калі добра пагода будзе на Піліпаўку, то добра будзе і на Пятроўку» (Лельчыцкі раён).

Піліпаўскі пост упамінаецца ў асенняй песні:

Пасціла ўдоўка сем панядзелкаў,
Васьмую нядзелечку.
Прынясі, Божа, нежанатага
На маю пасцелечку...
(Вілейскі раён)

Лічылася, што ў Піліпаўку збіралася «воўчае вяселле», хадзілі ваўкі зграямі. «Як Піліпаўка настала, то ваўкі ідуць гайною» (Тураўскі сл., 1984).

У балгараў вядома Воўчае свята (Вълчи празници), якое праводзілася ў другой палове месяца з развітымі даўнімі традыцыямі (КЗ, 1978. С. 240). Румыны таксама праводзілі абрады, каб «звязаць пашчу воўку і замазаць яго вочы». Існавалі і забароны ў мэтах абароны жывёл ад звяроў (с. 255).

У грэкаў ёсць прымаўка: «Я, зіма, пасылаю вестку аб сваім прыходзе праз св. Менаса (11 лістапада), а з'яўляюся ў дзень св. Філіпа (15 лістапада)» (КЗ, 1973. С. 309).

29/16. Мацей. Прысвятак указвае не няўстойлівую пару, якая прыносіць слату: «На Мацея дарога (зіма) пацее» (Берман, 1870; Кіркор, 1858).

У рускіх тое ж, але рыфма з меншым сугуччам: «На Матвея земля преет». «На Светого Матвея зима потеет» (Ярмолаў, 1901. С. 540).

Памяць аб святым апостале і першым евангелісце Матфеі (60 г.).

30/17. Андрэй. Дзяўчаты вечарам напярэдадні варажылі, сыпалі на падушку ячмень са словамі: «Святы Андрэю, я ячмень сею, дай жа ты мне знаць, з кім я буду жаць» (Беларуская крыніца, 1928).

У палешукоў-украінцаў існуе падобны абрад на беларускі «ката пячы»: «На Андрія печуць пірога, того пірога мажуць медом, повесяць на шнурок, серед хаты, і хто ўжэ такі смелый, бере і на рогаче йедзе. І еслі не засмеецца, укусіць пірога і всё. А як засмеявсь – мажуць яго сажэй» (Оўруцкі р.; Талстая, 1984).

Дзень Андрэя ў Шатландыі, дзе лічаць святога сваім абаронцам, адзначаюць нават пурытане, і ва ўсіх асноўным тостам з'яўляецца: «За святога Андрэя і Шатландыю» (КЗ, 1973. С. 85).

Французы сцвярджаюць, што на «Кацярыну зіма ідзе, а на Андрэя яна ўжо прыйшла» (с. 34).

Грэкі таксама паўтараюць, што «Святы Андрэй пасерабрыў сваю бараду» (с. 309).

Таму што Анці (Андрэй) па павер'ю быў рыбаком, фіны яго лічаць разам з Пятром апекунамі рыбалоўства і рыбакоў.

Папулярны Андрэас у нямецкіх дзяўчат. Як і беларускі, германкі ў варажбе звяртаюцца да свайго душэўнага апекуна: «Meas deas, heiliger Sankt Andreas... (Мой Бог, святы Андрэю, пакажы мне самага мілага майму сэрцу...)». Акрамя любоўнай магіі, існуе падобнасць у прыкметах і прымаўках: «St.Andreas macht das Eis St. Georg bricht es» (Андрэй мосціць, а Юрый – ламае) (с. 140-141). Параўнан. з беларускай: «Юрый мосціць, а Варвара – разварвае».

Балгары дзень Андрэя звязваюць з зімовым сонцастаяннем, падоўжаннем дня. У некаторых раёнах ён мае назву Мечкін дэн (Мядзведзеў дзень), культ якога адзначалі.

У румын нямала варажбы, павер'яў і прыкмет, асабліва звязаных з «нячыстай сілай». Дзень Андрэя таксама называюць Воўчым (Ziua lupii) або днём Кульгавага звера (Gadinetul schior), ад якога магічнымі сродкамі. Гавораць, што з дня Андрэя дзень вырас на «прасяное зерне» (с. 285).